

Rehber Öğretmenler Perspektifinden Boşanmanın Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

Psychosocial Effects of Divorce on Students from the Perspective of Guidance Counselors

Yücel KORKMAZ¹

Atıf:

Korkmaz, Y. (2023). Rehber Öğretmenler Perspektifinden Boşanmanın Öğrenciler Üzerindeki Etkileri Genel Yeterlilikleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 12-22, DOI: 10.57135/jier.1136998

Öz

Bu çalışmanın amacı boşanmanın öğrenciler üzerindeki etkilerini dışarıdan uzman bir göz olan rehber öğretmenler perspektifinden aktarılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda derinlemesine veri elde edebilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve görüşme tekniği tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen verilerin içerik ve betimsel analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda belirli bir tema ve kod sistemi çerçevesinde bulgular yorumlanarak okuyucuya sunulmuştur.

Araştırma bulgularına göre huzursuz aile ortamındaki çocukların anne ve babasının boşanmasına olumlu baktıkları görülmektedir. Ancak bazı çocukların, anne ve babasının boşanma olayını kabullenmekte zorlandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca boşanma ile birlikte çocukların alışkanlıkları, yaşadıkları şehirler, okulları, sosyal ve aile çevrelerinin bir anda değişmesi gibi durumlar onları olumsuz etkilemektedir. Bu durum çocukların okul yaşamına ve arkadaş çevresine etki etmektedir. Bu doğrultuda ailedeki sıkıntıları okul yaşamına etki eden öğrencilere yönelik okul rehber öğretmenleri tarafından psikososyal destekler verilmektedir.

Sonuç olarak boşanma, aile bireylerini psikolojik, sosyolojik ve ekonomik gibi birçok yönden etkilemektedir. Ancak aile ortamında yaşanan huzursuzluklara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan öğrenciler psikososyal yönden daha fazla olumsuz etkilenmektedirler. Bu bağlamda ergenlik döneminde olan çocukların sağlıklı bir gelişim evresi geçirebilmesi için boşanma sürecinin sağlıklı geçirilmesi önem arz etmektedir. Ancak sağlıklı geçirilmesi durumunda ise gelişim evresinin olumsuz etkileneceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma olgusu, psikososyal kuram, rehber öğretmen, öğrenci

Abstract

The aim of this study is to transfer the effects of divorce on students from the perspective of counselors, who are experts from the outside. In this context, qualitative research method and interview technique were preferred in order to obtain in-depth data. Content and descriptive analysis of the data obtained with the semi-structured interview form was made. In this direction, the findings were interpreted and presented to the reader within the framework of a certain theme and code system.

According to the research findings, it is seen that children in a restless family environment have a positive view of their parents' divorce. However, it is understood that some children have difficulties in accepting their parents' divorce. In addition, situations such as the sudden change in children's habits, cities, schools, social and family circles with divorce affect them negatively. This situation affects the school life of children and their circle of friends. In this direction, psychosocial support is provided by school counselors for students whose family problems affect school life.

As a result, divorce affects family members in many ways such as psychological, sociological and economic. However, students who are directly or indirectly exposed to unrest in the family environment are more adversely affected by psychosocial aspects. In this context, it is important to pass the divorce

¹Dr, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde Doktorasını Tamamladı, İstanbul/Türkiye, yucelkorkmazzyk@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3355-3117

process in a healthy way so that children in adolescence can have a healthy developmental stage. However, if it is unhealthy, it is thought that the developmental stage will be adversely affected.

Keywords: The phenomenon of divorce, psychosocial theory, guidance counselor, student

GİRİŞ

Boşanma, maddi ve manevi sorunlardan dolayı evliliğin temelden sarsılarak ortak hayatı sürdüremez durumda olan eşlerden birinin boşanma davası açmasıyla başlayan (Korkmaz, 2014) ve hukuki açıdan evlilik sözleşmesinin sonlandırılmasıyla aile üyelerinin bölünmesi ya da dağılması ile sonuçlanan bir olgudur (Öngören, 2017). Ayrıca hukuki ve ruhsal açıdan evliliğin sonlandırılması ve aile bireylerinin dağılması ile sonuçlanan çok yönlü ve karmaşık bir olgu olduğu için (Yörükoğlu, 2000, s. 264) tek boyutlu değil psikolojik, ekonomik ve sosyolojik boyutlu olduğundan bireyi, aileyi ve toplumu farklı yönleri ile etkilemektedir (Doğan, 2016, s. 992).

Birey, biyolojik, psikolojik, bilişsel, duyuşsal ve sosyal bir varlık olduğu için bir alanda yaşanan sıkıntının diğer alanlara da etki etmesi beklenmektedir. Bu bağlamda boşanma aile bireylerini birçok yönden olumsuz etkilemektedir (Üreyen & Ünal, 2021, s. 150). Çünkü boşanma bireylerin aile ve çevre yaşam düzenlerini altüst etmektedir. Bundan dolayı öfke, sinir, uygunsuzluk, suçluluk, içe kapanma ve çevreye zarar verme gibi psikososyal sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu durum çocukları daha fazla olumsuz etkilemektedir (Uzun, 2013, s. 20-21). Çünkü çocukların aile birlikteliği, arkadaş çevresi, okul çevresi ve sosyal çevresi boşanmaya bağlı olarak değişmektedir. Bu durum çocuk açısından yaşa ve cinsiyete göre farklılıklar gösterse de psikososyal ve diğer açılardan zor bir süreçtir (Saçan, 2010, s. 37).

Boşanma süreci psikolojik açıdan acı veren bir süreç olarak ifade edilmektedir (Duyan, 2011, s. 15). Çünkü tüm aile bireyleri açısından yeni kişisel ve hukuki değişikliklere alışma süreci zor olmaktadır. Özellikle çocuklar açısından yeni kişisel yaşam ve farklı sorumluluklar onları etkilemektedir (Koçoğlu, 2018, s. 194). Bu bağlamda boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik yapılan uluslararası çalışmalar analiz edilerek bazı kavramlar ile durum özetlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda örneğin "içselleştirme" kavramı ile depresyon, kaygı, özsaygı ve benlik hasarları gibi sorunlara, "dışsallaştırma" kavramı ile saldırganlık, söz dinlememe, agresiflik, daha fazla suç işlemeye meyil gibi sorunlara vurgu yapılmaktadır. Diğer bir kavram olan "sosyal yeterlilik" anne ve babanın boşanmasıyla çocukların sosyal beceri ve özgüvenleri artarak sorumluluk bilinci ile hareket ettikleri olumlu bir gelişme olarak belirtilmektedir. Ancak çocukların özgüven ve beceri kabiliyetleri zarar görmesi durumunda ise olumsuzluk yönlerinin arttığı ifade edilmektedir (Emery, 2013, s. 44-68).

Literatürde genelde boşanma olumsuz bir durum olarak ifade edilmektedir. Ancak huzursuz aile ortamında çocukların ruh sağlığı düşünüldüğünde boşanma bazı çocuklar açısından olumlu bir durum olarak görülmektedir (Sönmez, 2001, s. 28). Çünkü huzursuz aile ortamı, anne ve baba arasında devam eden kavga, şiddet gibi olumsuz yaşam olaylarının olduğu aile birlikteliği yerine boşanmanın daha sağlıklı bir yol olduğu vurgulanmaktadır (Tüzün, 2004). Bundan dolayı boşanma bir bitiş ya da olumsuz bir durum değil aksine bazı durumlarda olumlu ve yeni bir başlangıç olarak belirtilmektedir (Korkut, 2003, s. 109).

Bu çalışmanın önemini, boşanmanın öğrenciler üzerindeki etkilerini rehber öğretmenler perspektifinden incelenmesi oluşturmaktadır. Çünkü uzman ve dışarıdan tarafsız bir kişinin boşanmanın öğrenciler üzerindeki etkilerini aktarması önem arz etmektedir. Ayrıca diğer çalışmalarda genelde nicel yöntem tercih edilirken bu çalışmada olgunun niteliği ve derinliğine vurgu yapmak için nitel yöntem tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında rehber öğretmenler perspektifinden aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Anne ve babasının boşanma olayına öğrencilerin bakışı nasıl?

- Boşanmanın öğrencilerin psikososyal durumuna etkisi nelerdir?
- Boşanma olayının öğrencinin çevresine etkileri nasıl olmuştur?

Psikososyal Kuram

Literatürde birçok gelişim kuramı olmasına rağmen özellikle Erikson'un psikososyal kuramının tercih edilmesinin en önemli nedeni; insan gelişimine bütüncül yaklaşması, aşamalı oluşum ilkesi ve psikososyal gereksinimlerin insan gelişiminde ve davranışlarında etkili olduğunu vurgulamasıdır. Ayrıca bu araştırma boşanmanın öğrenciler üzerindeki psikososyal etkilerini incelenmesinden dolayı bu kuram tercih edilmiştir.

Erikson "aşamalı oluşum ilkesine" dayandırdığı psikososyal kuramında bireyin kişilik gelişimi konusundaki düşüncelerine yer vermektedir. Erikson, kuramında psikososyal güdü ve gereksinimlerin insan gelişimi ve davranışlarında etkili olduğunu belirterek bireyin psikolojik ve toplumsal gelişimine faydalı olduğunu vurgulamaktadır (Jarolmen, 2017, s. 23-24).

Birey karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilecek güç ve beceriye sahip olduğu için görevini başarılı bir şekilde tamamlar. Bu durum da onun kişiliğine olumlu bir nitelik olarak eklenir ve gelişim sağlayarak bir sonraki kişilik dönemine geçer. Ancak başarısız olması durumunda ise kişiliğine olumsuz olarak yansır ve dönem gelişimi eksik kalır. Bu bağlamda Erikson psikososyal gelişim dönemlerini sekize ayırmış, bir dönemden sonraki döneme geçişte olumlu kimlik kazanılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır (Yazgan & vd, 2007, s. 42-44).

Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri

1. *Temel güvene karşı güvensizlik dönemi (0-1)*
2. *Özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi (1-3)*
3. *Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi (3-6)*
4. *Çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu dönemi (6-12)*
5. *Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi (12-20)*
6. *Yakınlığa karşı yalıtılmışlık dönemi (20-40)*
7. *Üretkenliğe karşı durgunluk dönemi (40-65)*
8. *Benlik bütünlüğe karşı umutsuzluk dönemi (65 yaş ve sonrası)*

Erikson'un psikososyal gelişim kuram dönemlerinden "kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası" döneminde ergenler, güçlü bir kimlik duygusu geliştirerek sorunlar ile mücadele ederler veya yaşam ve kimlik karmaşası içine girerek bocalama yaşarlar. Ayrıca bu dönem ergenlerin fiziksel ve bilişsel değişiklikler ile birlikte geleceğe yönelik önemli kararlar aldığı bir dönemdir (Taşpınar, 2014, s. 32; Yazgan & diğerleri, 2007, s. 43; Jarolmen, 2017, s. 24).

Boşanma sonrasında çocuklar psikososyal açıdan kendilerini kötü ve dengelerini kaybetmiş gibi hissederler. Yapılan bir araştırma sonucuna göre boşanmış aile çocuklarının boşanmamış aile çocuklarına göre depresyon, saldırganlık davranışları, sosyal problemler, içe kapanıklık, dikkat sorunları, sosyal işlevsellik sorunu, okula uyum sorunu, başarı sorunu ve öz saygı sorunları yaşamaktadırlar (Kasuto, 2017, s. 133). Bu kadar sorunla karşı karşıya kalan çocuk, anne ve babasının boşanmasından da kendini sorumlu hissederek "benim yüzümden ayrıldılar" suçluluk psikolojisi ile yalnızlık, reddetme, saldırganlık, uyku problemi, okul başarısızlığı ve toplumsal uyum problemleri yaşamaya başlar. Bu zorlu süreçte anne-baba ve uzmanlar tarafından çocuğa psikososyal destekler verilmesi çocuğun geleceği ve sağlığı açısından önemlidir (Öngören, 2017, s. 80).

Okullarda Rehberlik Çalışmaları

Okullarda rehberlik çalışmaları öğrencilerin zihinsel, duyuşsal, sosyal ve kişilik gelişimleri ve eğitimde ihmal edilen ya da eksik kalan alanlara yönelik yapılmaktadır. Bu çalışmalar ile eğitim ve öğretim sürecinin sağlıklı ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesi ve tamamlanması desteklenmektedir (Eşen, 2009, s. 2).

Ailesi ve sosyal çevresinde sorunlar yaşayan öğrenciler bu sorunları okullara getirmektedirler. Sorunlara okul sisteminde çözüm bulamayan ya da yeterli desteği göremeyen öğrencilerin davranışlarında sapmalar ortaya çıkabilmektedir (Ünlü & diğerleri, 2013, s. 159). Özellikle erkek çocukların ailesi ile olumsuz iletişim ve etkileşim durumlarında şiddete yönelme eğilimleri artmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocukları üzerinde yeterli gözetimlerinin olmaması ve sağlıklı yönlendirme eksiklikleri ile tutarsız ve net olmayan karar ve beklentileri çocuklara etki ederek olumsuz davranışlara yönelme riskini artırmaktadır (Ögel, Tarı, & Yılmazçetin Eke, 2006, s. 11).

Ergenlik döneminde çocukların sosyal çevresinin genişlemesi ile birlikte sosyal etkinlik durumu da artmaktadır. Bir geçiş dönemi olan ergenlik çocukların iç dünyasında ve dış çevresinde birçok değişikliğe neden olurken sosyal ve kişisel etkileşim sorunlarına da neden olmaktadır (Eşen, 2009, s. 55). Ergenlik dönemindeki çocuklar günlük zaman diliminin büyük bir kısmını okullarda geçirmektedirler. Bu dönemdeki çocuklar birçok yönden sorunlar yaşadıkları ve hassas bir süreç geçirdikleri için desteğe ihtiyaçları olabilmektedir. Ayrıca anne ve babalar da çocukları ile yaşadıkları sorunları çözme konusunda desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bundan dolayı okullardaki rehberlik ve danışmanlık birimlerinin güçlendirilmesi sağlıklı hizmetlerin sunulması bakımından önemlidir (Kılıç Ceylan & Özbesler, 2021).

Rehber öğretmenler, okullarda çeşitli etkinlikler düzenlemeleri öğrencilerin sosyal beceri ve kişisel yeteneklerini geliştirmektedir. Çünkü sosyal etkinlikler öğrencilerin işbirliğine ve iletişimine katkı yaparak daha duyarlı, uyumlu ve yaşadıkları sorunları daha sağlıklı çözümler üretmelerine imkan sağlar (Akkaş Baysal, Ocak, & Çalışkan, 2021, s. 59). Bu bağlamda okullarda yürütülen rehberlik çalışmalarının temel amacı da öğrencilerin birçok yönden bir bütün olarak gelişmesine destek olmaktır. Bu amacın tam olarak hedefine ulaşması için rehber, öğretmen ve okul idaresi çalışmalarında iş birliği ve koordinasyona önem vermesi gerekmektedir. Ayrıca rehberlik birimi öğretmen ve okul idaresine yönelik risk durumlarda ya da sorunlu davranışlara yönelikte eğitim ve bilgiler vererek önlem alma konusunda çalışmalar yapmalıdır (Savi Çakar & diğerleri, 2015, s. 11).

Sonuç olarak okullardaki rehberlik hizmetlerinin tüm öğrencilere yönelik sistemli bir şekilde sunulması önem arz etmektedir. Özellikle ergenlik dönemindeki öğrencilerin gelişim ve değişim özellikleri göz önünde bulundurularak onların birçok yönden sağlıklı ve uyumlu gelişmeleri için rehberlik hizmetlerinin çok yönlü ve etkin bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Karataş & Sönmez, 2019, s. 927).

YÖNTEM

Bu çalışmada psikolojik ve sosyal olgular ile ilgili daha detaylı ve derinlemesine veri elde edebilmek için nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Nitel araştırma deseni birey, olgu, olay sosyal durum ve süreçlerin incelenerek birbiriyle bağlantı ve ilişkisinin geniş açıdan ele alındığı araştırmalardır (Büyüköztürk & diğerleri, 2020).

Bu çalışma için öncelikle *Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulundan* 23.10.2020 tarihinde etik kurul izni alınmıştır. Daha sonra İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin talep edilmiştir. İzin onaylanması sonrasında farklı ilçelerden okullar belirlenerek okul müdürlerine araştırma yapmak için talep iletilmiştir. Okul müdürünün talebi kabul etmesi ve rehber öğretmenin gönüllü katılımı ile toplam 10 rehber öğretmen ile hazırlanan "yarı yapılandırılmış rehber öğretmen formu" doğrultusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcının izni ile kayıt altına alınmıştır.

Tablo 1. Katılımcı Rehber Öğretmen Bilgileri

	Kod	İlçe	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Yıl
Katılımcı 1	KR1	Zeytinburnu	Kadın	42	18
Katılımcı 2	KR2	Kadıköy	Kadın	40	15
Katılımcı 3	KR3	Esenyurt	Kadın	29	6
Katılımcı 4	KR4	Arnavutköy	Kadın	31	8
Katılımcı 5	KR5	Sultangazi	Kadın	28	6
Katılımcı 6	ER6	Güngören	Erkek	34	13
Katılımcı 7	ER7	Beykoz	Erkek	39	17
Katılımcı 8	ER8	Arnavutköy	Erkek	29	8
Katılımcı 9	ER9	Çatalca	Erkek	31	7
Katılımcı 10	ER10	Fatih	Erkek	40	19

Araştırma kapsamında örneklem grubunu İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı liselerde görev yapan rehber öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcı rehber öğretmenin anne ve babası boşanmış öğrencilere yönelik gözlemleri, tecrübeleri ve öğrenci üzerindeki psikososyal etkileri bir uzmanın gözüyle aktarması araştırma açısından önem arz etmektedir. Ayrıca rehber öğretmenler farklı ilçe ve okullardan seçilerek sosyal, ekonomik ve kültürel katılımcı çeşitliliği yansıtılması amaçlanmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak “yarı yapılandırılmış rehber öğretmen formu” kullanılarak katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar ile görüşmelerde kayıt altına alınan verilerin içerik ve betimsel analizleri yapılarak belirli tema ve kodlar şeklinde aktarılmıştır. İçerik analizinde birbirine benzer veriler belirli bir düzen ve sistem içinde okuyucuya sunulurken betimsel analizde ise elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların görüşleri çarpıcı şekilde ve doğrudan aktarılmıştır. Ayrıca betimsel analizde veriler belirli bir tema içinde aktararak sebep sonuç ilişkisi içerisinde yorumlanmış ve özetlenmiş bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında boşanma mahrem ve özel bir konu olduğu için aşağıdaki sınırlılıklar ile karşılaşmıştır:

1. İstanbul’da ortaöğretim devlet okulunda görev yapan gönüllü katılan rehber öğretmenler ile sınırlıdır.
2. Rehber öğretmenin boşanma konusu hakkında aktardığı veriler ortaöğretim öğrencileriyle sınırlıdır.
3. İstanbuldaki okul müdürlerinin izin verdiği ve rehber öğretmenlerin kabul ettiği okullar ile sınırlıdır.

BULGULAR

Bu başlık altında elde edilen verilerin belirli bir tema ve kodlar halinde okuyucunun anlayacağı biçimde yorumlanarak aktarılmaktadır. Bu bağlamda tablo 2’de görüldüğü gibi bulgular üzerinden elde edilen temaların ve kodların genel haritası verilmektedir.

Tablo 2. Tema ve Kod Genel Görünümü

Temalar	Kodlar
Öğrencinin Boşanmaya Bakışı	Olumlu/Olumsuz
Boşanmanın Öğrenciye Etkileri	Olumlu/Olumsuz
Boşanma Olgusunu Tanımlama Biçimleri	Olumsuz/Normal
Anne ve Baba İlişki Durumu	Anne Olumlu/Baba Mesafeli
Boşanmanın Akraba İlişkilerine Etkisi	Anne Tarafı Olumlu/Baba Tarafı Mesafeli
Okul ve Arkadaş Çevresine Etkileri	Paylaşmayan/Paylaşan

Boşanma olayı bir anda gerçekleşen bir durum değil öncesinde bir süreç içinde yaşanan sorunların son aşamasıdır. Bu süreç içinde aile üyeleri arasında yaşanan birçok sorun doğrudan ya da dolaylı olarak çocuklara olumsuz etki etmektedir.

Aile ortamında ve aile ilişkilerinde sorunlar yaşayan öğrenciler bu durumu okul yaşamına ve çevresine yansıtmaktadır. Bu bağlamda sorun yaşayanlara yönelik talepleri doğrultusunda okul rehber öğretmenleri destek vermektedir. Aşağıdaki vakada boşanma öncesi ve sürecinde bir öğrencinin yaşadıklarını katılımcı ER7 şu şekilde ifade etmektedir:

“Anne ve babanın son 3 yıldır çalkantılı devam eden bir evliliği vardı. Anne ve baba arasında iletişim problemleri ve kavgalar süreklilik kazanmış. Öğrenci bu süreçlere şahit olmuş ve boşanma kararını da bu şekilde öğrenmiş. Ayrıca uzun süredir devam eden aile içi problemler dolayısıyla öğrenci sürecin bir an önce son bulmasını istiyordu. Duygularını çok belli etmese de anne ve babası için en doğru kararın boşanma olduğunu düşünüyordu. Çünkü belirsizlikten yorulmuş artık hayatını düzene koymasına gerektiğini düşünüyordu.” (ER7)

Rehber öğretmenin aktarımından anlaşıldığı gibi öğrencinin anne ve baba arasında uzun süreden beri devam eden sorunlar vardır. Öğrenci bu durumdan rahatsız olduğunu belirterek anne ve babasının boşanmasıyla sorunların ve belirsizliğin son bulacağını düşünmektedir. Aşağıdaki örnekte ise öğrencinin aile ortamında yaşanan olumsuzluklardan dolayı anne ve babasının boşanmasını olumlu karşıladığını katılımcı ER6 şu şekilde ifade etmektedir:

“Öğrencim daha çok evdeki kavga, şiddet ve tartışmalar sonlandığından dolayı mutlu olmaktadır.” (ER6)

Bu öğrencinin aile ortamında yaşadığı olumsuzluklardan çok rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yaşadığı olumsuzluklardan dolayı anne ve babasının boşanmasına olumlu bakarak mutlu olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca başka bir rehber öğretmenin aktardığı aşağıdaki örneğe göre boşanma bazı öğrenciler için olumlu bir gelişme olarak da görüldüğünü katılımcı ER7 şu şekilde ifade etmektedir:

“Boşanma sürecinden sonra öğrencinin kendine olan güveninde olumlu yönde bir gelişme oldu. Okul başarısında kısmen olumlu gelişmeler oldu. Şuan üniversite hazırlık çalışmaları yapıyor.” (ER7)

Yukarıdaki rehber öğretmenlerin aktardığına göre öğrencilerin aile ortamında maruz kaldığı olumsuzluklar onları etkilemektedir. Bundan dolayı kurtuluş olarak anne ve babasının

boşanmasıyla yeni bir düzene başlama düşüncesi onları mutlu etmektedir. Ancak katılımcılardan KR2, KR5, ER10, KR4 ve KR5 öğretmenlerin aktardığı aşağıdaki örneklerde ise bazı öğrenciler için boşanma olumsuz bir durum olarak ifade edilmektedir:

“Öğrenci anne ve babasının boşanmasını bir türlü kabullenmemektedir.” (KR2)

“Fazlasıyla üzülmüştü, aynı ortamın bir daha olmayacak olması kırgınlık da yaratmıştı.”(KR5)

“İlk hissettiği duygu korku olmuş. Yine aynı şekilde kırgınlık çok fazla hissetmiş. Özellikle babaya karşı kırgınlığı daha fazla idi.” (ER10)

“Aynı evde anne ve babasıyla bir daha yaşayamayacağı düşüncesi onu çok etkilemişti.” (KR4)

“Eski yaşadıkları ortamın aynı şekilde devam etmeyecek olması, anne ve babasıyla aynı anda vakit geçiremeyecek olmak onu etkilemişti.” (KR5)

Yukarıda rehber öğretmen ifadelerine göre öğrencilerin boşanmayı kabullenmek istemedikleri ve bu durumdan olumsuz etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca anne ve babasının boşanmasından dolayı aile bireyleri ile birlikte aynı ortamda bir daha olunamayacağı düşüncesinin öğrencileri olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Boşanma olayı tüm aile üyeleri için zorlu bir süreçtir. Çünkü anne ve babanın boşanması ile alışıla gelmiş yaşam düzenleri değişmektedir. Bu durumda özellikle çocukları birçok yönden olumsuz etkilemektedir. Katılımcı KR4 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Kavgalar, oradan oraya çeğiştirilmeler, bir anda şehir, ev ve okul değişiklikleri gibi beklenmedik şeyler olumsuz etkilemişti. Çünkü boşanma sürecinde okul değişikliği yapılmıştı. Çocuklarla birlikte anne ailesinin yanına taşınmıştı. Yeni okul, yeni arkadaşlar, yeni çevre haliyle çocuk için zor bir süreçti.” (KR4)

Anne ve baba arasında yaşanan sorunların sonucunda boşanma aşamasına geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü boşanma kararı ile birlikte çok kısa süre içerisinde, öğrencinin yaşadığı evi, okulu ve çevresinin değiştiği görülmektedir. Aşağıdaki örnekte ise anne ve baba arasında yaşanan sorunlardan etkilenen bazı çocukların boşanma olayına bakışları aktarılmaktadır. Katılımcı ER6 ve KR4 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Öğrencim: ‘keşke annem ile babam hiç evlenmeseydi’ dedi.” (ER6)

“Keşke ‘kavga etmeden, düzen bozulmadan, süreç sonlansaydı bu kadar etkilenmezdim’ dedi.” (KR4)

Anne ve baba arasındaki yaşananlardan dolayı hiç evlenmemiş olsaydılar ben de olmazdım bu sorunlar da olmazdı gibi kökten bir çözüm düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu bir çocuğun yaşadıklarının olumsuz duygu hislerinin tanımı olarak görülebilir.

Aşağıdaki örneklerde ise anne ve babanın boşanma olayına öğrencilerin tanımları aktarılmaktadır. Ayrıca rehber öğretmenlerin aktardığı bu ifadeler bir anlamda öğrencinin boşanma olayına yüklediği anlamı da göstermektedir. Bu bağlamda katılımcılardan KR2, KR3, ER6 ve ER8 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yaşananlardan dolayı ailesinin dağılmasını eksiklik olarak tanımladığı görülmektedir.” (KR2)

“İletişim kurmayı başaramayan anne ve babanın ayrılması şeklinde tanımladı ve durumu bu şekilde zihnine işlediği görüldü.” (KR3)

“Olumsuz giden bir yolun bitişi. Bir nevi hastalıklı bölgenin alınması gibi görmektedir.” (ER6)

“Anne ve babası aralarındaki ilişkinin bittiğini fakat bu durum kendi ile anne ve babası arasındaki ilişkinin devam ettiğini, annem yine annem babam yine babam sadece aralarındaki ilişki bitti şeklinde tanımlamaktadır.” (ER8)

Yukarıda rehber öğretmenlerin ifade ettiklerine göre öğrencilerin eksiklik, iletişim kurmayı başaramayan ve olumsuz giden yolun sonu olarak boşanma olayını tanımladıkları görülmektedir. Ayrıca bu durum anne ve baba arasındaki ilişkinin bittiğini ebeveyn rollerinde bir değişiklik olmayacağını da ifade etmektedirler. Ancak ebeveyn rollerinde bir değişiklik olmazken boşanma ile birlikte ebeveyn ilişkilerinde ve aile çevre ilişkilerinde değişikliğin ortaya çıktığını katılımcılardan ER7, KR2 ve KR4 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Uzun süredir devam eden bir durum olduğu için anne ve baba ile ilişkisinde çok fazla bir değişim olmadı. Anneye karşı koruyucu ve destekleyici tavırları ön plana çıkmaya başladı. Fakat babaya karşı daha mesafeli olmaya başladı.” (ER7)

“Sorunu çıkartan ebeveyn ile sıkıntı yaşıyabiliyorlar. Bu da genelde baba oluyor. Ancak bazen her ikisi ile iletişime kapanma durumu da olmaktadır.” (KR2)

“Baba ve annesi çocuk üzerinden birbirlerini mağdur etmeye çalışıyordu ve bu durumda anne ve babasıyla olan ilişkisine zarar vermişti. Çünkü evin büyük çocuğu olduğu için yetişkin muamelesi yapılıyor. Şahit tutma, tarafa çekme gibi davranışlarla karşılaşmıştı.” (KR4)

Rehber öğretmenleri boşanma sürecinde yaşanan sorunlardan dolayı çocukların anne ve babaları ile ilişkilerinin zarar gördüğünü ifade etmektedirler. Çünkü boşanma sürecine çocukların dahil edilmesi ya da yaşadıkları sorunların kaynağı olarak gördükleri ebeveyn ile ilişkileri olumsuz etkilenmektedir. Aşağıdaki örneklerde ise boşanmaya bağlı olarak aile çevresi ile ilişki durumlarını katılımcı ER6 ve ER7 şu şekilde ifade etmektedir:

“Baba tarafına öfkeli oldukları için ve özellikle anneye daha çok vakit geçirdiklerinden dolayı baba tarafı akrabalar ile çok görüşmüyorlar. Görüştükleri zamanda kavgalar olabiliyor. Boşandıktan sonrada artık hiç görüşmüyorlar.” (ER6)

“Kardeşine karşı koruyucu bir rol üstlenmişti. Anne tarafından akrabaları ile ilişkileri gayet iyi fakat baba tarafından akrabaları ile ilişkileri yok denecek kadar az ve sınırlıydı.” (ER7)

Boşanma sürecinde ya da sonrasında genelde çocuklar anneleri ile kalmaktadırlar. Bundan dolayı anne ile ilişkileri genelde iyi olduğu için anne tarafı akrabaları ile de ilişkilerinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak baba ile ilişkileri mesafeli olan çocukların baba tarafı akrabaları ile ilişkileri yok denecek kadar az olduğu belirtilmektedir.

Boşanma süreci ve sonrasında öğrenciler anne ve babasının boşanma olayını genelde arkadaş ve okul çevrelerinden gizlemeyi tercih etmektedirler. Ancak bazı durumlarda yakın arkadaşlarına ya da çok güvendiği öğretmenleri ile bu durumu paylaşmaktadırlar. Katılımcılardan ER8, KR2 ve KR5 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Şuan hala arkadaşları ile bunu paylaşmıyorlar fakat bu konuyu çocuklar alışkanlık haline getirdikleri için buna gerek duymuyorlar ve paylaşmıyorlar.” (ER8)

“Arkadaşları durumu bilmiyordu, kendi tercihi o yöndeydi, başlarda okulda daha sakindi, sonra yavaş yavaş uyum sağladı.” (KR5)

“Güvendiği bir öğretmeni ile paylaşmış, Arkadaş çevresinden gizlemektedir. Bundan dolayı okul, arkadaş çevresinden sınırlı destek görmektedir.” (KR2)

“Arkadaşlarının bilmesini istemiyordu. Öğretmenler olarak aileye destek olunduğunu düşünüyorum. Bende öğrenciyle görüşmelerimi bu süreçte aktif olarak devam ettirerek destek olmaya çalıştım.” (KR5)

Öğrencilerin okul arkadaş çevreleri ile anne ve babasının boşanma olayını paylaşmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Çünkü arkadaş ya da öğretmen çevresinin boşanma olayını bilmesini istememektedirler. Ancak bazı öğrenciler ise yakın arkadaşları ve güvendiği öğretmenleriyle boşanma durumunu paylaştığı anlaşılmaktadır.

Genel duruma bakacak olursak anne ve baba arasında kavga, şiddet, huzursuzluk ve geçimsizliklere tanık olan öğrencilerin huzursuz aile ortamından kurtulmanın yolu olarak boşanmaya olumlu baktıkları anlaşılmaktadır. Ancak bazı öğrenciler ise boşanmayı kabullenmekte zorlandıkları görülmektedir. Ayrıca boşanma sürecine bağlı olarak öğrencilerin ebeveyn ilişkisi, akraba çevresi, sosyal çevresi ve okul çevresinin değişmesinden dolayı psikososyal durumu olumlu/olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu etkilenmenin boyutuna göre de öğrenciler boşanma olgusunu tanımlamaktadırlar.

SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Boşanma olgusu çok boyutlu bir yapısı olduğundan aile bireylerini ve özellikle çocukları birçok yönden etkilemektedir. Anne ve baba arasında kavga, şiddet, geçimsizlik ve anlaşmazlık gibi sorunlara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan bazı çocukların boşanmaya olumlu baktığı anlaşılmaktadır. Çünkü Korkut'un aile ortamında yaşanan sorunlardan dolayı anne ve babanın boşanma olayına olumsuz değil aksine çocukların olumlu baktıkları görüşü bu durumu desteklemektedir (Korkut, 2003, s. 109). Ancak bazı çocuklar aile birlikteliği bir daha olmayacağı için olumsuz baktıkları ve boşanmayı kabullenmedikleri görülmektedir. Bu durumu da Bilici'nin (2014) boşanma öncesi ve sürecinde anne ve baba arasında yaşanan sorunlar ve çatışmalar çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyerek onların psikolojik durumuna olumsuz etki ettiği ifadesi desteklemektedir.

Boşanmanın doğal bir sonucu olarak ev, okul, şehir, çevre ve alışmış düzenin bir anda değişmesi çocukları psikososyal yönden olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda psikososyal olarak olumsuz etkilenmesi çocuğun arkadaş ve sosyal yaşamına da olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bilici'nin de ifade ettiği gibi ailenin dağılması sonucu çocukların en güvendiği sığınağı yıkılmış ve parçalanmış olduğundan olumsuz etkilenmektedirler. Ayrıca güven ve bağlanma duyguları zedelendiği için kaygı düzeyi artan çocukların psikososyal sorunlar yaşayacağı düşünülmektedir (Bilici, 2014).

Boşanmayla birlikte aile bireyleri stresli ve zorlu bir dönüşüm sürecinden geçerek neredeyse yaşam alanlarının tamamında bir değişim olmaktadır. Bu değişim ile yüzleşerek yeni yaşam tarzına ve yeni kimliğe tüm aile bireyleri alışmaya ve kabullenmeye odaklanması gerektiği literatürde de (Öksüzler Cabılar & Yılmaz, 2022) vurgulanmaktadır. Ayrıca boşanma ile birlikte evin ayrılması ve gelirlerin bölünmesi gibi nedenlerden dolayı aile bireyleri ciddi sosyal ve ekonomik sorunlar yaşadığını Gündüz'ün (2019) yaptığı araştırma da desteklemektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların boyutu ise Aktaş'ın (2011) ifade ettiği gibi boşanan ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısı ile doğrudan ilişkidir.

Boşanmaya bağlı olarak ailenin dağılması ile birlikte ev, şehir, okul, arkadaş ve aile çevresi değişen çocukların psikososyal durumu etkilenmektedir. Çünkü yeni duruma alışma ve kabullenme özellikle ergenlik dönemindeki çocuklar açısından zor olmaktadır. Boşanma ile birlikte bir anda çocukların düzen ve yaşam tarzlarının değişmesi onları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca anne ve babanın boşanmasıyla birlikte çocuk hangi ebeveynle yaşıyorsa onun ailesi ile yakın bir ilişki kurarken diğer aile tarafı ile ilişki konusunda mesafeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da çocukların tek taraflı aile çevresiyle iletişim kurduğunu ve sosyalleştiğini göstermektedir.

Araştırmanın literatür bölümünde de ifade edildiği gibi Erikson'un psikososyal kuramına göre insan gelişiminin sekiz dönemi vardır. Her bir dönemden diğerine geçebilmek için bir öncekinin sağlıklı bir şekilde tamamlanması gerektiği ifade edilmektedir (Yazgan & diğerleri, 2007: 231).

Bu bağlamda öğrencilerin sağlıklı şekilde bir gelişim dönemini tamamlayarak bir sonrakine geçmeleri için psikososyal açıdan sağlıklı olmaları gerekmektedir. Fakat boşanma sürecinin sağlıklı geçirilmesi ve psikososyal durumun olumsuz etkilenmesinden dolayı çocukların “kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası” gelişim dönemi olumsuz etkilenmektedir. Bundan dolayı da çocukların psikososyal durumları kısa ve uzun dönemde olumsuz etkilenmektedir. Bu durumu literatürdeki (Taşpınar, 2014: 32; Öngider, 2013: 157; Özsoy, 2014: 87-91) araştırmaların da desteklediği görülmektedir.

Boşanma süreci ve sonrasında özellikle ergenlik döneminde olan bazı öğrenciler aile ve okul ortamında ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Ailesi ile sağlıklı ilişki ve iletişimi olmayan öğrencilerin okul ve arkadaş çevresiyle de sorunlar yaşayabilmektedir. Çünkü anne ve babasının boşanmasına bağlı olarak öğrencilerin ailesi ile yaşadığı olumsuz durum diğer alanlara etki etmektedir. Bu bağlamda literatürde ifade edildiği gibi öğrencilerin suç işlenmesi ve önlenmesi konusunda ailelerin rehber öğretmenler ile yeterli düzeyde işbirliği yapması gerekmektedir. Fakat bazı aileler iş birliği yapmadığı gibi öğrencilere de olumsuz rol model oldukları belirtilmektedir (Balcı & Şahin , 2015, s. 182).

Boşanan eşlerin anne ve babalık görevleri devam ettiği için özellikle ergenlik dönemindeki çocukları ile olumlu, yapıcı ilişki ve iletişim kurması onların öz güven ve başarı düzeyine olumlu yansımaktadır. Ayrıca ergenlik dönemindeki birçok öğrenci bu süreçte destek ve yardım almaktan kaçınmaktadır. Bu durumda ise Ertem ve Yazıcı'nın da (2006, s. 12) ifade ettiği şekilde aileler, rehber öğretmenleri ile işbirliği yaparak ergenlik sürecinin psikososyal açıdan sağlıklı geçirilmesine destek olması gerekmektedir.

Sonuç olarak araştırma soruları çerçevesinde öğrencilerin anne ve babasının boşanma olayına bakışını onların arasındaki ilişki belirlemektedir. Örneğin “zaten anlamıyorlardı” gibi bir bakış açısı boşanmaya olumlu baktığını göstermektedir. Ancak olumlu ya da olumsuz bakış açılarına sahip olsalar da öğrencilerin aile düzeni ve buna bağlı olarak sosyal çevresi değiştiği için psikososyal yönden olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında anne ve babasının boşanmasından mutlu olunması ile baba tarafıyla mesafeli ilişki olması beklenmedik sonuçlar olarak ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında öneri olarak; anne ve baba boşanma süreci ve sonrasında çocuklarının psikososyal sağlık durumlarını düşünerek süreçleri yürütmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca boşanma sonrası çocukların aile birlikteliği, akraba çevresi, arkadaş ve okul çevresi genelde değiştiği için yeni çevrelere oryantasyonları için uzmanlar tarafından psikososyal destekler verilmesi gerekmektedir. Son olarak aile ve okul bağlantılı sorunların araştırmacılar tarafından daha fazla incelenerek farkındalık oluşturulması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akkaş Baysal, E., Ocak, G., & Çalışkan, B. (2021). Okula, Çevreye ve Akranlarına Uyum Sorunu Yaşayan Öğrencinin Ortama Adaptasyonunun Okul Etkinlikleri ile Sağlanması. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42-60.
- Aktaş, Ö. (2011). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.*
- Balcı, İ., & Şahin , M. (2015). Ergenlerde Suç Kavramının Lise Rehber Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 168-185.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 79-110.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Arttırıcı veya Engelleme Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.
- Duyan, G. Ç. (2011). Parçalanmış Aileler ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Özkan içinde, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* (s. 13-29). Ankara: Maya Akademi.
- Emery, R. E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumunu* (Çev. Elif Okan Gezmiş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ertem, Ü., & Yazıcı, S. (2006). Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon. *Aile ve Toplum*, 7-12.
- Eşen, R. (2009). 10. Sınıf Rehberlik Programının (Sınıf Öğretmenleri İçin) Rehber Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Gündüz, A. (2019). Boşanmanın Etkisinin Lise Öğrencilerinde Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Tarsus Örneği. Niğde.
- Jarolmen, J. (2017). *Okul Sosyal Hizmeti*. Ankara. Nika.
- Karataş, K., & Sönmez, A. (2019). Lise Öğrencilerinin Rehberlik Hizmetlerine ve Rehber Öğretmene İlişkin Görüşleri: Metaforik Bir Analiz. *Kuramsal Eğitim Dergisi*, 915-934.
- Kasuto, M. (2017). Boşanmış Ailelerin Çocuklarının Boşanmamış Ailelerin Çocuklarına Göre Öz Saygı ve Ruh Sağlığı Değişkenlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Işık Üniversitesi. İstanbul.
- Kılıç Ceylan, E., & Özbesler, C. (2021). Anne Baba ve Ergenlerin Gözüyle Okul Sosyal Hizmet Uygulamalarına Duyulan İhtiyacın Belirlenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Koçoğlu, S. (2018). Boşanmanın Çocuk Açısından Sonuçları. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi. İstanbul.
- Korkmaz, Ç. Y. (2014). Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara
- Korkut, Y. (2003). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 99-111.
- Ögel, K., Tari, I., & Yılmazçetin Eke, C. (2006). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme*. İstanbul. Yeniden Yayınları.
- Öksüzler Cabılar, B., & Yılmaz, A. (2022). Boşanma ve Boşanma Sonrası Uyum: Tanımlar, Modeller ve Uyumun Değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1-11.
- Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*(13), 73-87.
- Saçan, S. (2010). Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunda Koruma Altında İken Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocuk ve Gençlerin Duygusal ve Davranış Sorunları: Kütahya İli Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Savi Çakar, F., Tagay, Ö., Karataş, Z., & Yavuzer, Y. (2015). Lise Öğrencileri ile Öğretmenlerin Riskli Davranışlara İlişkin Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-13.
- Sönmez, F. (2001). Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne-Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Taşpınar, M. (2014). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Tüzün, D. (2004). Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi. Kıbrıs.
- Uzun, Ç. (2013). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi. İstanbul.
- Ünlü, A., Evcin, U., Burakgazi Yılmaz, H., & Dalgılıç, A. (2013). İstanbul Devlet Liselerinde Suç ve Şiddet Yaygınlığı: Okul Türlerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 152-160.
- Üreyen, S., & Ünal, A. (2021). Ortaöğretim Yönetici ve Öğretmenlerin Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimde Karşılaştıkları Sorunlar. *Trakya Eğitim Dergisi*, 148-164.
- Yazgan, İnanç, B., Bilgin, M., Atıcı, K., & Meral. (2007). *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara. Seçkin.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuk Yetiştirme Sanatı ve Kişilik Gelişimi*. İstanbul. 24. Basım Özgür Yayınları.

Psychosocial Effects of Divorce on Students from the Perspective of Guidance Counselors

Yücel KORKMAZ¹

Cited:

Korkmaz, Y., (2023). Psychosocial Effects of Divorce on Students from the Perspective of Guidance Counselors. *Journal of Interdisciplinary Educational Research*, 7(14), 12-22, DOI: 10.57135/jier.1225937

Abstract

The aim of this study is to transfer the effects of divorce on students from the perspective of counselors, who are experts from the outside. In this context, qualitative research method and interview technique were preferred in order to obtain in-depth data. Content and descriptive analysis of the data obtained with the semi-structured interview form was made. In this direction, the findings were interpreted and presented to the reader within the framework of a certain theme and code system.

According to the research findings, it is seen that children in a restless family environment have a positive view of their parents' divorce. However, it is understood that some children have difficulties in accepting their parents' divorce. In addition, situations such as the sudden change in children's habits, cities, schools, social and family circles with divorce affect them negatively. This situation affects the school life of children and their circle of friends. In this direction, psychosocial support is provided by school counselors for students whose family problems affect school life.

As a result, divorce affects family members in many ways such as psychological, sociological and economic. However, students who are directly or indirectly exposed to unrest in the family environment are more adversely affected by psychosocial aspects. In this context, it is important to pass the divorce process in a healthy way so that children in adolescence can have a healthy developmental stage. However, if it is unhealthy, it is thought that the developmental stage will be adversely affected.

Keywords: the phenomenon of divorce, psychosocial theory, guidance counselor, student

INTRODUCTION

Divorce is a phenomenon that starts with the filing of a divorce case by one of the spouses, whose marriage is shaken to its foundation due to financial and moral problems (Korkmaz, 2014), and results in the division or dissolution of family members after the legal termination of the marriage contract (Öngören, 2017). In addition, since it is a multifaceted and complex phenomenon that results in the termination of marriage and the disintegration of family members in legal and spiritual terms (Yörükoğlu, 2000, p. 264), it affects the individual, family and society with different aspects, since it has psychological, economic and sociological dimensions, not one-dimensional (Doğan, 2016, p. 992).

Since the individual is a biological, psychological, cognitive, sensory and social being, it is expected that the distress experienced in one area will affect other areas as well. In this context, divorce affects family members negatively in many ways (Üreyen & Ünal, 2021, p. 150). Because divorce upsets the order in the family and environmental life of individuals. Therefore, psychosocial problems such as anger, nervousness, inappropriateness, guilt, introversion and harming the environment arise. Especially this situation affects children more negatively (Uzun, 2013, pp. 20-21). Because children's family unity, friend circle, school environment and social environment change depending on the divorce. Although this situation differs according to age and gender for the child, it is a difficult process in terms of psychosocial and other aspects (Saçan, 2010, p. 37).

¹ Dr, İstanbul Sabahattin Zaim Universty, İstanbul/Türkiye, yucelkorkmaz@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3355-3117

The process of divorce is expressed as a psychologically painful process. (Duyan, 2011, p. 15). Because it is difficult for all family members to get used to new personal and legal changes. Especially for children, new personal life and different responsibilities affect them. (Koçoğlu, 2018, p. 194). In this context, international studies on the effects of divorce on children were analyzed and the situation was tried to be summarized with some concepts. In this direction, for example, the concept of "internalization" emphasizes problems such as depression, anxiety, self-esteem, and self-damages, while the concept of "externalization" emphasizes problems such as aggression, disobedience, aggressiveness, and inclination to commit more crimes. Another concept, "social competence", is stated as a positive development in which children's social skills and self-confidence increase and they act with a sense of responsibility after the divorce of their parents. However, it is stated that if children's self-confidence and skills are damaged, their negative aspects increase (Emery, 2013, pp. 44-68).

In the literature, divorce is generally expressed as a negative situation. However, considering the mental health of children in a restless family environment, divorce is seen as a positive situation for some children (Sönmez, 2001, p. 28). Because it is emphasized that divorce is a healthier way instead of family unity where there are negative life events such as uneasy family environment, ongoing fight between parents and violence (Tüzün, 2004). Therefore, divorce is not an end or a negative situation, but rather a positive and new beginning in some cases (Korkut, 2003, p. 109).

The importance of this study is to examine the effects of divorce on students from the perspective of counselors. Because it is important for an expert and an outsider to convey the effects of divorce on students. In addition, while the quantitative method was generally preferred in other studies, the qualitative method was preferred in this study to emphasize the quality and depth of the phenomenon.

Within the scope of the research, answers are sought for the following questions from the perspective of guidance teachers:

- How do students view their parents' divorce?
- What are the effects of divorce on students' psychosocial status?
- How did the divorce affect the student's environment?

Psychosocial Theory

Although there are many developmental theories in the literature, the most important reasons for preferring Erikson's psychosocial theory are; holistic approach to human development, the principle of gradual formation and emphasizing that psychosocial needs are effective in human development and behavior. In addition, this theory was preferred because this research examines the psychosocial effects of divorce on students.

Erikson includes his thoughts on the personality development of the individual in his psychosocial theory, which he bases on the "progressive formation principle". Erikson emphasizes that psychosocial motives and needs are effective in human development and behaviors in his theory and that they are beneficial for the psychological and social development of the individual (Jarolmen, 2017, p. 23-24).

The individual completes his/her task successfully because he/she has the strength and skill to overcome the problems he/she encounters. This situation is added to his personality as a positive quality and he progresses to the next personality period by providing development. However, if it is unsuccessful, it reflects negatively on his personality and the development of the period remains incomplete. In this context, Erikson divided the psychosocial development periods into eight and emphasized that it is important to acquire a positive identity in the transition from one period to the next (Yazgan & et al, 2007, pp. 42-44).

Erikson's stages of psychosocial development

1. *Basic trust vs. distrust period (0-1)*
2. *Autonomy versus doubt and shame (1-3)*
3. *Entrepreneurship versus guilt period (3-6)*
4. *The period of feeling of inadequacy versus industriousness (6-12)*
5. *The period of identity versus identity confusion (12-20)*
6. *The period of isolation versus intimacy (20-40)*
7. *Productivity versus stagnation period (40-65)*
8. *The period of self-integrity versus despair (65 years and older)*

In the period of "identity versus identity confusion", one of Erikson's psychosocial development theory periods, adolescents struggle with problems by developing a strong sense of identity, or they struggle with life and identity confusion. In addition, this period is a period in which adolescents make important decisions for the future along with physical and cognitive changes (Taşpınar, 2014, p. 32; Yazgan et al., 2007, p. 43; Jarolmen, 2017, p. 24).

After divorce, children feel bad and unbalanced psychosocially. According to the results of a study, children of divorced families experience depression, aggression, social problems, introversion, attention problems, social functioning problems, school adjustment problems, success problems and self-esteem problems compared to children from non-divorced families (Kasuto, 2017, p. 133). Faced with so many problems, the child feels responsible for the divorce of his parents and begins to experience loneliness, rejection, aggression, sleep problems, school failure and social adaptation problems with the psychology of guilt "they left because of me". Providing psychosocial support to the child by parents and specialists during this difficult process is important for the child's future and health (Öngören, 2017, p. 80).

Guidance Studies in Schools

Guidance studies in schools are carried out for the mental, sensory, social and personality development of students and the areas that are neglected or missing in education. These studies support the healthy and comprehensive execution and completion of the education and training process (Eşen, 2009, p. 2).

Students who have problems in their family and social environment bring these problems to schools. Deviations may occur in the behavior of students who cannot find solutions to their problems in the school system or who cannot receive sufficient support (Ünlü et al., 2013, p. 159). In particular, the tendency of boys to turn to violence increases in cases of negative communication and interaction with their families. In addition, the lack of adequate supervision of parents over their children, their lack of healthy guidance, and inconsistent and unclear decisions and expectations affect children and increase the risk of inclining to negative behaviors (Ögel, Tarı, & Yılmazçetin Eke, 2006, p. 11).

With the expansion of the social circle of children during adolescence, the social activity status also increases. Adolescence, which is a transitional period, causes many changes in the inner world and external environment of children, while causing social and personal interaction problems (Eşen, 2009, p. 55). Adolescent children spend most of their daily time in schools. Children in this period may need support because they experience problems in many ways and go through a sensitive process. In addition, parents also need support in solving the problems they experience with their children. Therefore, strengthening the guidance and counseling units in schools is important in terms of providing healthy services (Kılıç Ceylan & Özbesler, 2021).

Counselors organize various activities in schools. These activities develop students' social skills and personal abilities. Because social activities contribute to the cooperation and communication of students, allowing them to be more sensitive, harmonious and produce healthier solutions to the problems they experience (Akkaş Baysal, Ocak, & Çalışkan, 2021, p. 59). In this context, the

main purpose of the guidance studies carried out in schools is to support the development of students as a whole in many ways. In order for this aim to fully reach its goal, it is necessary to attach importance to cooperation and coordination in the work of the guide, teacher and school administration. In addition, the guidance unit should work on taking precautions by providing education and information about risky situations or problematic behaviors for teachers and school administration (Savi Çakar et al., 2015, p. 11).

As a result, it is important to provide guidance services in schools to all students in a systematic way. Considering the development and change characteristics of students in adolescence, guidance services should be carried out in a versatile and effective way for their healthy and harmonious development in many ways (Karataş & Sönmez, 2019, p. 927).

METHOD

In this study, qualitative research method and in-depth interview technique were preferred to obtain more detailed and in-depth data about psychological and social phenomena. Qualitative research design is research in which individuals, phenomena, events, social situations and processes are examined and their connection and relationship with each other are discussed from a broad perspective (Büyüköztürk et al., 2020).

Ethics committee approval was obtained for this study from the Ethics Committee of Sabahattin Zaim University on 23.10.2020. Later, permission was requested from the Istanbul Provincial Directorate of National Education. After the approval of the permission, schools from different districts were determined and a request was sent to the school principals to conduct research. With the school principal's acceptance of the request and the voluntary participation of the guidance teachers, interviews were held with a total of 10 guidance teachers in line with the "semi-structured guidance teacher form". The interviews were recorded with the permission of the participant.

Table 1: Information of the Participant Counselor Teacher²

	Cod	District	Sex	Age	Professional
Participant 1	KR1	Zeytinburnu	Female	42	18
Participant 2	KR2	Kadıköy	Female	40	15
Participant 3	KR3	Esenyurt	Female	29	6
Participant 4	KR4	Arnavutköy	Female	31	8
Participant 5	KR5	Sultangazi	Female	28	6
Participant 6	ER6	Güngören	Male	34	13
Participant 7	ER7	Beykoz	Male	39	17
Participant 8	ER8	Arnavutköy	Male	29	8
Participant 9	ER9	Çatalca	Male	31	7
Participant 10	ER10	Fatih	Male	40	19

Within the scope of the research, the sample group consists of guidance teachers working in high schools affiliated to the Istanbul Directorate of National Education. It is important for the research that the participant guidance teacher conveys the observations, experiences, and psychosocial effects on the students with the eyes of an expert on the students whose parents are divorced. In

² While female counselors are coded as KR1, KR2, KR3, KR4, KR5; male counselors are coded as ER6, ER7, ER8, ER9, ER10.

addition, it is aimed to create social, economic and cultural diversity of participants by choosing counselors from different districts and schools.

In the research, in-depth interviews were conducted with the participants by using the "semi-structured guidance teacher form" as a data collection tool. Content and descriptive analyzes of the data recorded in the interviews with the participants were made and transferred in the form of certain themes and codes. In the content analysis, similar data were presented to the reader in a certain order and system, while in the descriptive analysis, the views of the participants were conveyed strikingly and directly in line with the data obtained. In addition, in descriptive analysis, the data is transferred within a certain theme and presented to the reader in a way that is interpreted and summarized in a cause-effect relationship (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Limitations

As divorce is a private and special matter within the scope of the research, the following limitations were encountered:

1. It is limited to voluntarily participating counselors working in a secondary education public school in Istanbul.
2. The data conveyed by the counselor on the subject of divorce are limited to secondary school students.
3. It is limited to schools in Istanbul that are allowed by school principals and accepted by guidance counselors.

FINDINGS

The data obtained under this heading are interpreted in a way that the reader can understand in a specific theme and codes. In this context, as seen in Table 2, the general map of the themes and codes obtained from the findings is given.

Table 2: Theme and Code Overview

Themes	Codes
Student's View of Divorce	Positive/Negative
Effects of Divorce on Student	Positive/Negative
Ways of Describing Divorce	Negative/Normal
Mother and Father Relationship Status	Mother Positive / Father Distance
The Effect of Divorce on Kinship Relationships	Mother's Side Positive / Father's Side Distance
Effects on School and Friends	Sharing / Not Sharing

Divorce is not a situation that happens all at once, it is the last stage of problems experienced in a process before. In this process, many problems experienced among family members directly or indirectly affect children negatively.

Students who have problems in their family environment and family relations reflect this situation to their school life and environment. In this context, school counselors provide support in line with their demands for those who have problems. In the case below, participant ER7 expresses what a student experienced before and during the divorce process as follows:

"The parents had a turbulent marriage for the last 3 years. Communication problems and quarrels between mother and father continued. The student witnessed these processes and learned about the divorce decision in this way. In addition, due to long-standing family

problems, the student wanted the process to end as soon as possible. Although he did not show his feelings very much, he thought that the best decision for his parents was divorce. Because he was tired of uncertainty, he thought he needed to get his life in order.” (ER7)

As it can be understood from the transfer of the counselor, there are long-standing problems between the student's mother and father. The student states that he is uncomfortable with this situation and thinks that the problems and uncertainty will come to an end with the divorce of his parents. In the example below, participant ER6 states that the student welcomed the divorce of his parents due to the negativities in the family environment as follows:

“My student is mostly happy because the fights, violence and arguments at home are over.” (ER6)

It is understood that this student is very disturbed by the negativities experienced in the family environment. Because it is stated that he is happy by looking positively at the divorce of his parents due to the negativities he has experienced. In addition, according to the example below given by another counselor, participant ER7 states that divorce is also seen as a positive development for some students as follows:

“After the divorce process, there was a positive development in the self-confidence of the student. There have been some positive developments in school success. He is currently doing university preparatory studies.” (ER7)

According to the guidance teachers above, the negativities that the students are exposed to in the family environment affect them. Therefore, the idea of starting a new order with the divorce of his parents as a salvation makes them happy. However, in the examples below given by the teachers KR2, KR5, ER10, KR4 and KR5, divorce is expressed as a negative situation for some students:

“The student does not accept the divorce of her parents.” (KR2)

“She was very upset, the fact that the same environment would not happen again created resentment.”(KR5)

“The first emotion he felt was fear. Again, the resentment felt too much. Especially his resentment towards his father was more.” (ER10)

“The thought that she would not live in the same house with her parents again affected her very much.” (KR4)

“The fact that the old environment they lived in would not continue in the same way and that they would not be able to spend time with their parents at the same time affected her.” (KR5)

According to the statements of the counselor above, it is understood that the students do not want to accept the divorce and are negatively affected by this situation. In addition, it is understood that the thought of not being in the same environment with family members due to the divorce of their parents affects the students negatively.

Divorce is a difficult process for all family members. Because with the divorce of the parents, the usual life patterns change. This situation affects especially children negatively in many ways. Participant KR4 expresses this situation as follows:

“Unexpected things such as fights, squabbles, and sudden changes in the city, home, and school had a negative impact. Because during the divorce process, a school change was made. The mother, along with the children, had moved in with her family. It was a difficult process for the child with the new school, new friends, new environment.” (KR4)

It is understood that the divorce stage has been reached as a result of the problems experienced between the parents. Because, with the decision of divorce, it is seen that the house, school, and environment of the student have changed in a very short time. In the example below, the views of

some children, who were affected by the problems between their mothers and fathers, on the divorce event are conveyed. Participant ER6 and KR4 express this situation as follows:

"My student said: 'I wish my parents never got married'." (ER6)

"She said, 'I wish the process had ended without a fight and order was broken, I wouldn't have been so affected.'" (KR4)

It is understood that the student thought of a radical solution as if they had never been married due to the experiences between their parents, I would not have been there, and these problems would not have happened. This can be seen as a description of negative feelings of what a child is going through.

In the examples below, the definitions of the students about the divorce of the parents are given. In addition, these expressions conveyed by the guidance teachers also show the meaning that the student ascribes to the divorce event in a sense. In this context, the participants KR2, KR3, ER6 and ER8 express this situation as follows:

"It is seen that she defines the disintegration of her family as a deficiency due to the experiences." (KR2)

"She defined it as the separation of parents who could not communicate, and it was seen that the situation was processed in her mind in this way." (KR3)

"The end of a bad road. The student sees it as a kind of removal of the diseased area." (ER6)

"The student says that the relationship between his mother and father is over, but the relationship between him and his parents continues, and says that my mother is still my mother and my father is still my father. He describes it as just the relationship between his mother and father is over." (ER8)

According to what the guidance teachers have stated above, it is seen that the students define the event of divorce as a lack, failure to communicate and the end of the negative road. In addition, they also state that the relationship between mother and father is over and there will be no change in parental roles. However, while there is no change in parental roles, the participants ER7, KR2 and KR4 state that there is a change in parental relations and family-environment relations with divorce as follows:

"Since it has been a long-standing situation, there has not been much change in his relationship with his mother and father. His protective and supportive attitudes towards the mother began to come to the fore. But he started to be more distant towards his father." (ER7)

"They may have trouble with the parent who caused the problem. This is usually the father. However, sometimes there is a situation of closing communication with both." (KR2)

"The father and mother were trying to victimize each other over the child, and in this case, it damaged her relationship with her mother and father. Because she is the eldest child of the house, she is treated like an adult. She faced behaviors such as holding witnesses and pulling to the side." (KR4)

Counseling teachers state that children's relations with their parents are damaged due to the problems experienced during the divorce process. Because the inclusion of children in the divorce process or their relationship with their parents, which they see as the source of their problems, are negatively affected. In the examples below, participants ER6 and ER7 express their relationship status with the family circle due to divorce as follows:

"Because they are angry with the father's side and especially because they spend more time with the mother, they do not see the relatives on the father's side much. Fights can happen when they meet. After the divorce, they no longer see each other." (ER6)

"He had taken on a protective role against his brother. Relationships with relatives on the mother's side were good, but relations with relatives on the father's side were almost non-existent and limited." (ER7)

Children usually stay with their mothers during or after the divorce process. Therefore, it is understood that their relations with the mother's relatives are also good, as their relations with the mother are generally good. However, it is stated that children who have distant relations with their fathers have little or no relations with their relatives on the father's side.

During and after the divorce process, students generally prefer to hide their parents' divorce from their friends and school circles. However, in some cases, they share this situation with their close friends or with their teachers whom they trust very much. ER8, KR2 and KR5 from the participants express this situation as follows:

"Currently, they still do not tell their friends about the divorce, but because the children are used to this situation, they do not need it and do not share it." (ER8)

"Her friends didn't know the situation, it was her preference, she was calmer at school at first, then she slowly adjusted." (KR5)

"She shared it with a teacher she trusts, and she hides it from her friends. Therefore, she receives limited support from school and friends." (KR2)

"She didn't want her friends to know. As teachers, I think that the family is supported. I also tried to support the student by actively continuing my meetings during this process." (KR5)

It is seen that students do not prefer to share their parents' divorce with their school friends. Because they do not want their friends or teachers to know about the divorce. However, it is understood that some students share their divorce status with their close friends and trusted teachers.

If we look at the general situation, it is understood that the students who witnessed fights, violence, unrest, and incompatibility between their parents, viewed divorce positively as a way to get rid of the restless family environment. However, it is seen that some students have difficulty in accepting the divorce. In addition, depending on the divorce process, the psychosocial status of the students is affected positively or negatively due to the changes in the parental relationship, relatives, social environment, and school environment. According to the size of this influence, students define the phenomenon of divorce.

CONCLUSIONS and DISCUSSION

Since the phenomenon of divorce has a multidimensional structure, it affects family members and especially children in many ways. It is understood that some children who are directly or indirectly exposed to problems such as quarrels, violence, incompatibility and disagreement between their parents view divorce positively. Because Korkut's view that the children do not look at the divorce event negatively, but rather positively due to the problems experienced in the family environment supports this situation (Korkut, 2003, p. 109). However, it is seen that some children have a negative view and do not accept the divorce, since family unity will not happen again. This situation is supported by Bilici's (2014) statement that the problems and conflicts between parents before and during the divorce process directly or indirectly affect children and negatively affect their psychological state.

As a natural consequence of divorce, a sudden change in home, school, city, environment, and habitual order affects children negatively in psychosocial aspects. In this context, the child's psychosocial negative effects also cause negative effects on his/her friends and social life. As Bilici has stated, children are adversely affected as their most trusted shelter was destroyed and fragmented as a result of the disintegration of the family. In addition, it is thought that children

with an increased level of anxiety will experience psychosocial problems because their feelings of trust and attachment are damaged (Bilici, 2014).

With the divorce, family members go through a stressful and difficult transformation process, and there is a change in almost all of their living spaces. It is also emphasized in the literature (Öksüzler Cabılar & Yılmaz, 2022) that all family members should focus on getting used to and accepting the new lifestyle and new identity by facing this change. In addition, the research conducted by Gündüz (2019) supports that family members experience serious social and economic problems due to reasons such as separation of the house and division of income along with divorce. The extent of economic and social problems is directly related to the number of children of divorced parents, as Aktaş (2011) states.

The psychosocial status of children who change their home, city, school, friends and family environment is affected by the disintegration of the family due to divorce. Because getting used to and accepting the new situation is difficult especially for children in adolescence. The change in the order and lifestyle of children as a result of divorce affects them negatively. In addition, with the divorce of the parents, it is understood that while the child is living with the parent, he establishes a close relationship with his family, while he is distant about the relationship with the other family side. This shows that children unilaterally communicate and socialize with their family environment.

As stated in the literature section of the research, there are eight stages of human development according to Erikson's psychosocial theory. It is stated that in order to pass from each period to the next, the previous one must be completed in a healthy way (Yazgan et al., 2007: 231). In this context, students need to be psychosocially healthy in order to complete one developmental period in a healthy way and move on to the next. However, due to the unhealthy divorce process and the negative effects of the psychosocial situation, the developmental period of children's "identity versus identity confusion" is negatively affected. Therefore, the psychosocial status of children is adversely affected in the short and long term. It is seen that this situation is supported by the studies in the literature (Taşpınar, 2014: 32; Öngider, 2013: 157; Özsoy, 2014: 87-91).

During and after the divorce process, some students, especially in adolescence, experience serious problems in the family and school environment. Students who do not have a healthy relationship and communication with their families may also experience problems with their school and friends. Because, depending on the divorce of their parents, the negative situation of the students with their families affects other areas. In this context, as stated in the literature, families should cooperate with counselors at a sufficient level in order to prevent students from committing crimes. However, it is stated that some families do not cooperate and are negative role models for students (Balcı & Şahin, 2015, p. 182).

Since divorced parents continue to have parental duties, positive and constructive relationships, and communication with their children, especially in adolescence, are positively reflected on the children's self-confidence and success level. In addition, many students in adolescence avoid getting support and help in this process. In this case, as stated by Ertem and Yazıcı (2006, p. 12), families should cooperate with guidance counselors to support a healthy adolescence process in psychosocial terms.

As a result, within the framework of the research questions, the relationship between the students' parents' perspective on divorce is determined. For example, a perspective such as "they could not get along anyway" shows that he has a positive view of divorce. However, even if they have positive or negative perspectives, it is understood that the students are affected negatively from the psychosocial aspect because their family order and accordingly their social environment have changed. In addition, within the scope of the research, being happy with the divorce of his parents and having a distant relationship with the father can be expressed as unexpected results.

As a suggestion within the scope of the research; It is important for parents to carry out the processes by considering the psychosocial health status of their children during and after the divorce process. In addition, since the family, relatives, friends and school environment of children

generally change after divorce, psychosocial support should be provided by experts for their orientation to new environments. Finally, it is important to raise awareness by examining family and school related problems more by researchers.

BIBLIOGRAPHY

- Akkaş Baysal, E., Ocak, G., & Çalışkan, B. (2021). Okula, Çevreye ve Akranlarına Uyum Sorunu Yaşayan Öğrencinin Ortama Adaptasyonunun Okul Etkinlikleri ile Sağlanması. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42-60.
- Aktaş, Ö. (2011). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi*. İzmir.
- Balcı, İ., & Şahin, M. (2015). Ergenlerde Suç Kavramının Lise Rehber Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 168-185.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 79-110.
- Büyükköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul. Pegem Akademi.
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Arttırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.
- Duyan, G. Ç. (2011). Parçalanmış Aileler ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Özkan içinde, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* (s. 13-29). Ankara. Maya Akademi.
- Emery, R. E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumunu* (Çev. Elif Okan Gezmiş). İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ertem, Ü., & Yazıcı, S. (2006). Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon. *Aile ve Toplum*, 7-12.
- Eşen, R. (2009). 10. Sınıf Rehberlik Programının (Sınıf Öğretmenleri İçin) Rehber Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya.
- Gündüz, A. (2019). *Boşanmanın Etkisinin Lise Öğrencilerinde Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Tarsus Örneği*. Niğde.
- Jarolmen, J. (2017). *Okul Sosyal Hizmeti*. Ankara. Nika.
- Karataş, K., & Sönmez, A. (2019). Lise Öğrencilerinin Rehberlik Hizmetlerine ve Rehber Öğretmene İlişkin Görüşleri: Metaforik Bir Analiz. *Kuramsal Eğitim Dergisi*, 915-934.
- Kasuto, M. (2017). Boşanmış Ailelerin Çocuklarının Boşanmamış Ailelerin Çocuklarına Göre Öz Saygı ve Ruh Sağlığı Değişkenlerinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi Işık Üniversitesi*. İstanbul.
- Kılıç Ceylan, E., & Özbesler, C. (2021). Anne Baba ve Ergenlerin Gözüyle Okul Sosyal Hizmet Uygulamalarına Duyulan İhtiyacın Belirlenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Koçoğlu, S. (2018). Boşanmanın Çocuk Açısından Sonuçları. *İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi*. İstanbul.
- Korkmaz, Ç. Y. (2014). Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi*. Ankara
- Korkut, Y. (2003). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 99-111.
- Ögel, K., Tarı, I., & Yılmazçetin Eke, C. (2006). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme*. İstanbul. Yeniden Yayınları.
- Öksüzler Cabılar, B., & Yılmaz, A. (2022). Boşanma ve Boşanma Sonrası Uyum: Tanımlar, Modeller ve Uyumun Değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1-11.
- Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*(13), 73-87.
- Saçan, S. (2010). Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunda Koruma Altında İken Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocuk ve Gençlerin Duygusal ve Davranış Sorunları: Kütahya İli Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi*. Ankara.
- Savi Çakar, F., Tagay, Ö., Karataş, Z., & Yavuzer, Y. (2015). Lise Öğrencileri ile Öğretmenlerin Riskli Davranışlara İlişkin Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-13.
- Sönmez, F. (2001). Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne-Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi*. İstanbul.
- Taşpınar, M. (2014). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Tüzün, D. (2004). Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi*. Kıbrıs.

- Uzun, Ç. (2013). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi*. İstanbul.
- Ünlü, A., Evcin, U., Burakgazi Yılmaz, H., & Dalgılıç, A. (2013). İstanbul Devlet Liselerinde Suç ve Şiddet Yaygınlığı: Okul Türlerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 152-160.
- Üreyen, S., & Ünal, A. (2021). Ortaöğretim Yönetici ve Öğretmenlerin Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimde Karşılaştıkları Sorunlar. *Trakya Eğitim Dergisi*, 148-164.
- Yazgan, İnanç, B., Bilgin, M., Atıcı, K., & Meral. (2007). *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara. Seçkin.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuk Yetiştirme Sanatı ve Kişilik Gelişimi*. İstanbul. 24. Basım Özgür Yayınları.